Kerime Firdevs EFE*

## Kur'an'da Çalışmaya Dair Bildirimler

Kur'an'ın anlattığı çalışma anlayışı, insanın yaratılış amacıyla bağlantılıdır. Bakara Suresi'nde Allah, meleklere "Yeryüzünde bir halife var edeceğim" buyurur (Bakara, 2/30). Halifelik kavramı, insana yeryüzünde bir sorumluluk verildiğini bildirir. Hûd Suresi'nde ise bu sorumluluğun içeriği daha açık biçimde zikredilir: "Sizi yerden yaratan ve orada ömür sürdürüp imar etmenizi isteyen O'dur" (Hûd, 11/61). Buradaki *iste'mar* fiili, imar faaliyetini insandan beklenen bir görev olarak ifade eder. Bu iki ayet birlikte okunduğunda, çalışmanın Kur'an'da sıradan bir geçim faaliyeti olarak değil, yaratılış amacının bir tezahürü olarak ele alındığı görülür. İnsan yeryüzünü yalnızca kullanan değil, onu üreten, geliştiren ve bir sonraki nesle emanet eden bir varlıktır. Bu yüzden çalışma, bireysel bir tercihten çok, hem bireye hem topluma yönelik sorumluluk niteliği taşır.

"İnsan için ancak çalıştığının karşılığı vardır. Onun çalışması yakında görülecektir. Sonra ona karşılığı eksiksiz verilecektir" (Necm, 53/39-41). Bu ayetler emek kaybolmaz; görülür, değerlendirilir ve eksiksiz karşılığını bulur düşüncesini gösterir.

Bu ilke cinsiyet ve sınıf ayırımı gözetmeden uygulanır: "Ben, sizden erkek olsun kadın olsun, hiçbir çalışanın emeğini boşa çıkarmam" (Âl-i İmrân, 3/195). Nisâ Suresi'nde de "Erkeklerin kazandıklarından bir pay, kadınların kazandıklarından da bir pay vardır" (Nisâ, 4/32) denilerek emek ve kazanç ilişkisi her iki cins için tanınır. Kehf Suresi'ndeki "Güzel iş yapanların ücretini biz zayi etmeyiz" (Kehf, 18/30) ifadesi, emeğin yalnızca niceliğine değil, niteliğine de işaret eder. Kur'an'da emek, sadece yapılan işin hacmi değil, onun *güzel* olmasıyla değer kazanır (Nahl, 16/97).

"De ki: Çalışın! Allah, Resulü ve müminler yaptıklarınızı görecektir" (Tevbe, 9/105) buyurulur. Bu ayet, çalışmayı hem inançla hem toplumsal sorumlulukla ilişkilendirir; çünkü çalışmak, müminlerin de içinde bulunduğu ortak bir hayat alanında gerçekleşir. İnşirâh Suresi'ndeki "Boş kaldığında hemen yeni bir işe koyul ve yalnız Rabbine yönel" (İnşirâh, 94/7-8) ifadesi ise art arda süregiden işlerde birinin ardından diğerine geçmeyi bir yaşam biçimi haline getirir.

Rızık arayışı da bu çağrının parçasıdır. "O, yeryüzünü size boyun eğdirendir; öyleyse yeryüzünde dolaşın ve O'nun rızkından yiyin" (Mülk, 67/15) ayeti, rızkın önce araştırılması ve sonra yenilmesi sırasını gösterir. "Namaz kılınınca yeryüzüne dağılın, Allah'ın lütfundan rızık arayın" (Cuma, 62/10) denilerek çalışma, ibadetin ardından gelen bir faaliyet olarak anılır. Müzzemmil Suresi'nde de Allah'ın lütfunu aramak için yeryüzünde dolaşanlar, Allah yolunda

* KLU İlahiyat Lisans, İZU Felsefe ve Din Bilimleri Yüksek Lisans Mezunu.

savaşanlarla birlikte zikredilir (Müzzemmil, 73/20); bu eşleştirme meşru kazancın önemini vurgular. Denizin insanlar için boyun eğdirilmesi de "O'nun lütfunu aramanız için" gerekçesiyle anılır (Nahl, 16/14). "Bir kavim kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez" (Ra'd, 13/11) ilkesi, toplumsal dönüşümün oluşmasını insanın kendi çalışması, gayreti ve çabasında gösterir.

Kur'an'ın, çalışmaya dair ifadeleri peygamber kıssalarıyla da görürüz. Hz. Dâvûd için "Sizi savaştaki saldırıdan korusun diye ona sizin için zırh yapmayı öğrettik" (Enbiyâ, 21/80) ve "Geniş zırhlar yap, dokumada ölçülü ol ve salih amel işleyin" (Sebe', 34/11) buyrulur. Buradaki ölçü vurgusu, zanaatın teknik inceliğini ve ahlaki dengeyi bir arada gösterir.

Hz. Mûsâ'nın iki kadının sürülerini sulaması, ardından çoban olarak çalışması anlatılır (Kasas, 28/23-28). Bu kıssada "Ücretle tutacaklarının en hayırlısı *kuvvetli ve güvenilir* olanıdır" (Kasas, 28/26) sözü, iyi bir çalışanda aranan iki temel niteliği (ehliyet ve liyakat) ortaya koyar. Hz. Yûsuf'un: "Beni ülkenin hazinelerinin başına getir; ben iyi *korurum (hafîz) ve bilirim (alîm)*" (Yûsuf, 12/55) demesi bir işte ileri seviyede uzmanlığa ve onu nasıl değerlendirmek gerektiğine dair bir başka ifadelerdir.

"Ey iman edenler, mallarınızı aranızda haksız yollarla yemeyin; ancak karşılıklı rızaya dayalı bir ticaret olursa başka" (Nisâ, 4/29) ayetleri, kazanç için iki ölçü koyar: Tutulan yolun haklı olması ve tarafların rızası. Rızaya dayalı olmayan, aldatma veya baskıyla elde edilen kazanç bu çerçevenin dışında kalır.

Faiz konusunda ise Kur'an açık bir hüküm verir: "Allah alışverişi helal, faizi haram kıldı" (Bakara, 2/275). Aynı sure faizin terkedilmesini emreder ve anaparanın hakkını korur: "Haksızlık etmeyin, haksızlığa uğramayın" (Bakara, 2/279). Bu ifade, ekonomik ilişkilerde adaletin iki yönlü olduğunu gösterir: Ne alacaklı haksız kazanç elde edecek, ne borçlu ezilecektir. Kur'an, infak için de "kazandığınız güzel şeylerden" vermeyi emreder (Bakara, 2/267). Bu ifade, kazancımızda yalnızca kendimizi düşünemeyeceğini gösterir.

Kur'an'da çalışma ahlakının merkezinde adalet vardır ve bu adalet özellikle ölçü ve tartı üzerinden somutlaşır: "Ölçtüğünüz zaman ölçüyü tam tutun, doğru terazi ile tartın" (İsrâ, 17/35); "Ölçüyü ve tartıyı adaletle tam yapın" (En'âm, 6/152). "Allah'ın sana verdiği şeyde ahiret yurdunu ara; dünyadan da nasibini unutma" (Kasas, 28/77) ayeti dünya-ahiret için çalışma dengenin temel ifadesidir. "Mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın" (Münâfıkûn, 63/9) uyarısı yapılırken, ticaretin ve alışverişin Allah'ı anmaktan alıkoymadığı kimselerden övgüyle bahsedilir (Nûr, 24/37). Bu iki ayet, çalışmanın meşru olduğunu fakat ibadet bilincinin çalışma içinde devam ettirilmesi gerektiğini bildirir.

Harcamada denge şarttır: "Yiyin, için, fakat israf etmeyin" (A'râf, 7/31); "Elini boynuna bağlanmış kılma, tamamen de açma" (İsrâ, 17/29). Allah "süs ve temiz rızıkları" haram kılmak isteyenleri de sorgular (A'râf, 7/32). Kur'an mülk edinmeyi meşruluğa harcamayı da dengeye bağlayarak, kazanç ile harcamayı ahlaki bir disiplin altında ele alır.

Kur'an'ın çalışma anlayışı, bireyi ve toplumu birlikte inşa eden bir ahlak öğretisidir. Çalışmak kıymetlidir, kazanç denetlenir, güven korunur ve sonuç hesaba bağlanır.